

Eșafodajul teoretic contemporan, atât al cercetărilor istorice cât și al studiilor culturale cuprinde, alături de întoarcerea către lingvistică¹ și cultură², și accentul pus pe înțelegerea practicilor și comportamentelor culturale ca reprezentatii³. Această grilă de interpretare își are originea în modele teoretice din anii 40 și 50 ai secolului XX, ce vedeau societatea ca un teatru. Teoretizată de criticul literar Kenneth Burke⁴ în anii 40, „abordarea dramaturgică” a fost preluată de antropologi în anii 50. Astfel Michel Leiris⁵ a subliniat aspectele teatrale ale posedării de către spirite, Victor Turner⁶ a vorbit despre „dramaturgia socială”, iar Erving Goffman⁷ a asemuit comportamentul fiecărui individ în viața cotidiană cu jocul actorilor pe o scenă de teatru. În ultimele două decenii, această abordare teoretică a fost preluată de către tot mai mulți istorici, după cum o arată încetățenirea în limbajul de specialitate a termenilor „performance” și „performative”. Deși pare banală, ideea că, în împrejurări diferite, date de spațiu, timp sau prezența altor oameni, aceeași persoană se comportă în mod diferit, folosită ca punct de plecare al analizei istorice, poate avea implicații teoretice și metodologice importante. Aprofundarea acestor implicații este ceea ce și-au propus participanții la conferința anuală a Societății Internaționale de Istorie Culturală, desfășurată între 13–16 septembrie 2018 la Columbia University, New York, având tematica *Performance, Politics and Play*.

Unul dintre principalele domenii de studiu în care a fost aplicat conceptul de „performance” a fost cel al ceremoniilor și festivităților publice. În prezentarea sa⁸, Madison Sowell a arătat nu doar că există o legătură strânsă între politică și ceremoniile publice, ci că acestea erau unul dintre instrumentele prin care se exercita puterea politică. Festivitățile ce celebrau căsătoria, în 1608, a ducelui de Toscana, Cosimo II de Medici cu Maria Magdalena de Austria, au culminat cu

¹ *Linguistic turn.*

² *Cultural turn.*

³ *Performative turn.* În ultimele două decenii, cuvântul englezesc *performance* a fost adoptat, ca anglicism, în limba română. Vezi traducerea cărții lui Richard Schechner, *Performance: introducere și teorie*, București, Unitext, 2009.

În textul acestui articol vom folosi și alte cuvinte românești ce traduc englezescul *performance*, precum: *reprezentatie, spectacol, prestație*.

⁴ Kenneth Burke, *A Grammar of Motives*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1969, (prima ediție, 1945).

⁵ Michel Leiris, *La possession et ses aspects théâtraux chez les Éthiopiens de Gondar*, Paris, Plon, 1958.

⁶ Victor Turner, *Schism and Continuity in an African Society: A Study of Ndembu Village Life*, Oxford, Oxford University Press, 1957.

⁷ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Edinburgh, University of Edinburgh, 1956.

⁸ Intitulată *Performance, Poetry, and Politics in Seventeenth-Century Florence: The 1608 Marriage Festivities of Grand Duke Cosimo II De' Medici and Maria Magdalena of Austria*.

organizarea pe râul Arno a unei bătălii navale ce reconstitua lupta argonauților conduși de Iason cu locuitorii din Colhida, pentru obținerea lânii de aur. Punerea în scenă a unor asemenea naumahii nu era un eveniment neobișnuit la curțile princiare renașcentiste europene. Aristocrația europeană folosea în mod curent spectacolele prilejuite de aniversarea unei căsătorii pentru a-și etala prestigiul și legitima autoritatea. Punerea în scenă pe râul Arno, din 1608, a *Argonauticelor* lui Apollonius din Rhodos, transmitea însă un alt mesaj decât evenimentul similar organizat la curtea engleză, cu prilejul căsătoriei dintre Elisabeta Stuart, fiica regelui Iacob I Stuart și prințul elector Frederik V. Atunci când Cosimo II de Medici (cavaler al Ordinului Lâna de Aur), în rolul lui Iason, îi oferea Medeei (Mariei Magdalena) mere roșii, ce făceau trimitere la blazonul familiei de Medici, mesajul simbolic transmis era că această alianță matrimonială va fi urmată de una militară, prin care Habsburgii să se alăture în lupta împotriva otomanilor. De altfel, un mesaj similar fusese transmis la nivel simbolic și prin ceremoniile prilejuite de căsătoria în 1589 a lui Ferdinando de Medici cu Christine de Lorraine⁹. Pe de altă parte, simbolistica punerii în scenă a mitului lânii de aur din Londra anulului 1613 era legată de prezentarea lui Frederik ca Iason, călătorind în Anglia (Colhida) pentru a obține mâna prințesei Elisabeta (lâna de aur) și a se alătura astfel cauzei protestanților¹⁰.

Analiza festivităților publice ca forme de exprimare simbolică a puterii este și subiectul prezentării lui Robert John Iafolla¹¹. Pornind de la cronică de sfârșit de secol XV, *Relación de los Hechos del muy Magnífico e más Virtuoso Señor don Miguel Lucas, Muy Digno Condestable de Castilla*, Iafolla a arătat cum, într-un oraș castilian de la granița cu Granada musulmană, festivitățile publice erau folosite pentru a exprima la nivel simbolic, dar și legitima puterea politică. Pentru a contracara la nivel simbolic autoritatea informală deținută de episcopul de Jaén, Alfonso Vázquez de Acuña, Miguel Lucas de Iranzio, conte și comandant al armatelor regale, deținător, ca reprezentant al regelui, al puterii formale și legitime în Jaén, organizează o serie de serbări, ce culminează în 1463 cu simularea unei bătălii la care participă 200 de cavaleri, în care maurii înfrânți jură credință creștinilor conduși de Iranzio.

În prezentarea intitulată *Performing the Republic: Political Rituals in the Venetian Mainland*, Erika Carminati a analizat ceremoniile ce aveau loc la instalarea noului guvernator în orașele de pe teritoriul stăpânit de Veneția, cu cele

⁹ Katherine Poole, *Christian Crusade as Spectacle: The Cavalieri Di Santo Stefano and the Audiences for the Medici Weddings of 1589 and 1608*, în Sarah Blick, Laura D. Gelfand (eds.), *Push Me Pull You: Physical and Spatial Interaction in Late Medieval and Renaissance Art*, vol. 2, Leiden & Boston, Brill, 2011, p. 383–420.

¹⁰ Lucinda H. S. Dean, *Enter the Alien: Foreign Consorts and their Royal Entries into Scottish Cities, c. 1449–1590*, p. 251, în J.R. Mulryne, Maria Ines Aliverti, Anna Maria Testaverde (eds.), *Ceremonial Entries in Early Modern Europe: The Iconography of Power*, Farnham, Ashgate, 2015, p. 267–296.

¹¹ Prezentarea sa a avut titlul *Who Rules in Jaén? Performing Power in a Fifteenth-Century Castilian City*.

două momente importante: predarea cheii orașului și prezentarea publică a noului guvernator în piața orașului. În secolul al XVII-lea, într-o perioadă de declin a instituțiilor republicane, în care corupția și criza politică se adânceau, aceste ceremonii aveau funcția de a legitima tradiția politică republicană, de a restabili, în plan simbolic, ordinea publică existentă în perioadele anterioare.

Studierea ceremoniilor și festivităților publice ca spectacole prin al căror simbolism autoritățile încearcă să se legitimeze și să-și impună controlul asupra societății a fost lansată de Foucault în anii 70¹² și preluată apoi de tot mai mulți istorici. Încorporând noile tendințe metodologice de studiere a ritualurilor din antropologie, ceea ce a adus nou istoriografia ultimelor două decenii a fost accentul pus pe unicitatea fiecărei puneri în scenă a unei ceremonii, în ceea ce privește procesul de semnificare. Istoricii pun accentul acum pe rolul activ al fiecărui participant în stabilirea semnificației festivității la care ia parte. Astfel, Robert Iafolla a arătat cum, la serbările organizate de Miguel Lucas de Iranzio în Jaén, unii dintre participanți și-au exprimat dezaprobarea față de politica reprezentantului regelui. În mod similar, a arătat Erika Carminati, în Bergamo, un oraș controlat de Venetia, ceremoniile organizate la instalarea unui nou guvernator au eșuat în a crea în rândul participanților o legătură simbolică între vechile instituții republicane și ordinea socială.

Istoricii ultimelor decenii au preluat de la lingviști teoria diglosiei, arătând cum, în mod conștient sau inconștient, oamenii folosesc un limbaj popular sau unul elevat în funcție de contextul social sau cultural. Faptul este cu atât mai evident în comunitățile bi- sau multilingve, unde folosirea unei limbi sau a alteia, în diferite contexte de comunicare, are puternice implicații sociale și culturale. În cadrul conferinței de la New York, Alessandra Vigo¹³ și-a prezentat rezultatele cercetării de teren realizată în cadrul comunităților de imigranți italieni veniți din nordul Africii în anii 60. În timpul interviurilor realizate cu membrii acestor comunități din Venetia și Milano, Vigo a observat că, în contexte informale, cum ar fi atunci când spuneau o glumă, respectivele persoane foloseau întotdeauna limba arabă. Folosirea atât a limbii italiene cât și celei arabe constituia așadar o modalitate de afirmare a unei identități specifice.

În studierea folclorului sau a culturii orale, accentul s-a mutat de la analiza textului unui basm, cântec sau baladă, la cea a fiecărui context în care respectivul basm a fost spus de un povestitor, sau balada cântată de un lăutar, precum și a modului în care acestea au fost receptate de publicul auditor. Pornind de la exemplul *Kalevali*, Juhaha Saarelainen¹⁴ a arătat cum schimbarea centrului de interes al analizei de la text la context a dus la importante consecințe în ceea ce privește disputa legată de autenticitatea epopeei. Culegerea de către Elias Lönnrot a

¹² Michel Foucault, *Surveiller et punir*, Paris, Gallimard, 1975.

¹³ În prezentarea intitulată *Italians from Africa: Performances of Blended Identity*.

¹⁴ Titlul prezentării a fost *Performing Authenticity: Transforming Folk Poetry from Bodily Performance to a Body of Written Works in Early Nineteenth-Century Finland*.

diferitelor poeme cu circulație orală și publicarea lor în 1835–1836 a dat naștere la numeroase discuții privind autenticitatea variantei scrise a *Kalevalei*, mai ales în contextul importantului rol pe care aceasta l-a jucat în crearea limbii literare finlandeze. Inutilitatea încercării de reconstituire a unui text autentic este însă sugerată de faptul că rapsozii populari nu erau interesați de autenticitatea poemelor, schimbându-le conținutul în funcție de publicul în fața căruia le recitau.

Prezentarea lui Brian Weiser¹⁵, de la Universitatea din Denver, a aratat cum, în Anglia epocii moderne, reprezentațiile publice ale unei piese de teatru puneau în discuție relația între onoare, categoriile sociale și rolurile de gen. *The Late Lancashire Witches* (1634) a avut un real succes în epocă, după cum o arată faptul că a fost jucată la Globe Theatre de trupa de actori King's Men (cea din care făcuse parte și William Shakespeare) trei zile la rând, în august 1634, într-o vreme în care în fiecare zi se puneau în scenă o altă piesă. Piesa a avut la bază evenimente contemporane reale: procesul desfășurat la curtea de apel din Lancashire în 24 martie 1634, când 20 de femei au fost acuzate de vrăjitorie. Deși le-a găsit vinovate, tribunalul de Lancashire a evitat să stabilească pedepsele, trimițându-le pe cele 20 de femei la Londra, pentru investigații suplimentare. Aici, principalul martor al acuzării, un băiat în vârstă de 10 ani, a recunoscut că mărturia sa fusese alcătuită din diverse relatări ale unor cazuri anterioare de vrăjitorie. Chiar dacă unele dintre acuzate au fost găsite nevinovate, toate au rămas închise în temniță, unde este foarte probabil că au și murit. Piesa de teatru scrisă de Thomas Heywood și Richard Brome inversează ordinea socială firească, marcată de instituția căsătoriei: femeile își călăresc soții transformați în diverse animale și, mai grav, copiii își călăresc părinții, iar servitorii stăpânii, subminându-le astfel autoritatea. Ordinea socială este restaurată după ce vrăjitoarele sunt demascate și judecate. Punerea în scenă repetată a piesei a avut ca efect, ce nu fusese probabil căutat în mod voit de autorii piesei, crearea unui curent de opinie ce le considera pe cele 20 de femei reale acuzate de vrăjitorie ca fiind vinovate de transgresarea, în plan simbolic, a ordinii sociale acceptate. Această vină simbolică este probabil motivul pentru care femeile, deși achitate, nu au fost eliberate din temniță.

Alte prezentări din cadrul conferinței au atins subiectul punerii cotidiene în scenă a rolurilor de gen. Valerio Zanetti¹⁶, de la Universitatea din Cambridge, a arătat rolul pe care practicarea călăritului de către femei îl avea în cultura aristocrată a Franței secolului al XVII-lea. Pornind de la discursul medical contemporan, ce considera mișcarea fizică ca fiind periculoasă pentru femei, ducând la încălzirea excesivă a corpului și dereglarea echilibrului umorilor corporale, de la manualele de călărie, tablourile și gravurile ce înfățișează un astfel de subiect, dar și de la pasajele autobiografice scrise de Anne-Marie-Louise d'Orléans, ducesă de Montpensier (1627–1693), Catherine Meurdrac de La Guette

¹⁵ Honor, *Skimmingtons, and the „Late Lancashire Witches”* (1634).

¹⁶ În prezentarea intitulată *Courtly Amazons and the Development of Female Sport in Early Modern Europe*.

(1613–1676) și Alberte-Barbe d'Ernécourt, dame de Neuville et de Saint-Baslemont (1607–1660), Zanetti concluzionează că echitația reprezenta, pe lângă o modalitate plăcută de petrecere a timpului, și un instrument prin care femeile din aristocrație își puteau exercita autoritatea în domeniul politic și militar.

Aplicând metoda observării participative, Marie Bennedahl¹⁷ a documentat interpretările cotidiene ale rolurilor de gen, așa cum erau puse în scenă în spectacolele (*reenactment*) ce reconstituiau bătăliile din timpul războiului civil american. Participând ca actriță în numeroase astfel de reconstituiri, atât de partea confederaților, cât și a uniuniștilor, Bennedahl a remarcat că, dincolo de discursul oficial, ce dezavua rolurile de gen, la care aveau toți participanți, practicile cotidiene denotau și o altă atitudine în această privință. Astfel, în armata unionistă, a fost mult mai bine văzută de ceilalți participanți câtă vreme a jucat rolul unei femei la bucătărie, decât atunci când a jucat rolul unui soldat de infanterie. De cealaltă parte, colegii din armata confederată i-au spus să nu-și ascundă părul sub pălărie, căci soldaților confederați nu le e rușine să aibă femei în armata lor, așa cum le este uniuniștilor.

Accentul pus pe reprezentare de cercetătorii din ultimele decenii a avut consecințe și în istoria vestimentației. Daniel Roche¹⁸ a arătat cum hainele au fost folosite ca mijloace de afirmare a diferitelor identități. În prezentarea intitulată *Pink: The History of a Punk, Pretty, Powerful Color*, Valerie Steele a fost interesată nu doar de istoria percepției culorii roz, ci și de maniera în care aceasta a fost utilizată în viața de zi cu zi. Continuând demersul lui Michel Pastoreau¹⁹ și teoriile acestuia, potrivit cărora percepția unei culori nu este aculturală și anistorică, Steele arată cum cultura occidentală a definit culoarea roz, acordându-i semnificații diferite, de la legătura cu sexualitatea feminină și până la transmiterea unor mesaje de protest social. Percepția medievală ce nu considera rozul ca o culoare de sine stătătoare, ci mai degrabă ca o nuanță ștearsă de roșu, s-a modificat în secolul al XVIII-lea, și ca urmare a descoperirii unui nou pigment în Brazilia. Curtea regală franceză impune folosirea culorii roz, atât în artele frumoase (vezi tablourile lui François Bouchard), cât și în decorațiile interioare și în vestimentație, unde era folosită în aceeași măsură atât de femei cât și de bărbați. În secolul al XIX-lea, pe măsură ce vestimentația bărbătească a renunțat la culorile stridente, adoptând culori sobre (în special costumul negru), rozul a ajuns să definească vestimentația feminină. La un bal organizat în Paris în 1840, este atestată pentru prima dată segregarea coloristică vestimentară ce avea să se încetățenească în mentalul oamenilor din secolul următor, subzistând până în ziua de azi în cultura populară: roz pentru femei/fetițe, albastru pentru bărbați/băieți. Treptat, din secolul al XIX-lea, culoarea roz a ajuns să fie asociată nu doar cu vestimentația

¹⁷ Prezentarea sa a avut titlul *Performative Research among Gunpowder and Hoopskirts*.

¹⁸ Daniel Roche, *La culture des apparences: une histoire du vêtement (XVIIe–XVIIIe siècle)*, Paris, Fayard, 1989.

¹⁹ Michel Pastoreau, *Albastru: istoria unei culori*, Chișinău, Editura Cartier, 2006.

feminină, ci și cu corpul, nuditatea și sexualitatea feminină, cu toate stereotipurile negative comune acestora. În Statele Unite, cultura afro-americană nu a aderat însă la această feminizare simbolică a culorii roz, influențând și industria muzicală din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Cadillac-ul roz al pugilistului Sugar Ray Robinson (1921–1989) a avut un impact puternic asupra lui Elvis Presley, iar pentru cântăreții de hip-hop de la sfârșitul anilor 1990 și începutul anilor 2000, culoarea roz a devenit un simbol al masculinității. Și pe continentul european, în anii 70, culoarea roz a fost revalorizată de cultura protestului. Astfel, Paul Simonon, basistul formației punk rock din Marea Britanie, „The Clash”, afirma că „rozul este singura culoare adevărată a rock and roll-ului”.

Alte prezentări din cadrul conferinței au investigat semnificațiile acordate diferitelor evenimente sportive. Bernard James Remollino²⁰ a arătat cum filipinezii foloseau meciurile câștigate de compatriotul lor, pugilistul Francisco „Pancho Villa” Guilledo (1901–1925), pentru a inversa în plan simbolic stereotipul inferiorității fizice a băștinașilor filipinezi în fața coloniștilor americani. Ecaterina Lung²¹ a identificat maniera în care, în România comunistă, în anii 70, dar mai ales în anii 80, ceremoniile sportive și rezultatele internaționale ale sportivilor români au fost folosite în scopuri propagandistice, în strânsă legătură cu cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu. În plan intern, efectul nu a fost însă cel scontat de propaganda oficială, căci populația nu i-a atribuit lui Ceaușescu merite pentru succesele sportivilor români. Dimpotrivă, o parte a populației i-a învinovățit pe sportivi pentru dificultățile economice de la sfârșitul anilor 80, considerând că se cheltuia prea mult pentru promovarea acestora.

Scopul organizatorilor conferinței cu tematica *Performance, Politics and Play* nu a fost de a promova conceptul de *performance* ca instrument metodologic cu aplicare universală, ci acela de a identifica principalele arii de cercetare în care acest concept a fost folosit. Ca atare, prezentările au fost văzute ca puncte de pornire pentru discuții și dezbateri viitoare. Totuși, prezentări din cadrul conferinței nu au acoperit multe din domeniile în care conceptul de *performance* a fost aplicat de istorici²². Analizând folosirea cotidiană a insultelor, Burke²³ și Cohen²⁴ au arătat că aceste agresii verbale simbolice erau văzute ca afirmări ale masculinității sau încercări de a păta onoarea celuilalt. Nu au fost discutate în cadrul conferinței rezultatele novatoare aduse de aplicarea grilei interpretative ce pune accentul pe

²⁰ În prezentarea intitulată *Francisco „Pancho Villa” and Boxing in the Construction of Filipino Militant Identity, 1900–1935*.

²¹ *Sport and Sporting Performances in 1980’s Communist Romania: Ideology and Propaganda*.

²² O parte din acestea au fost atinse în treacăt în discuțiile din cadrul mesei rotunde la care au participat Alessandro Arcangeli, Christian Biet, Elizabeth Claire, Mariem Guellouz, Felicia McCarren, Ida Meftahi, Richard Schechner și Diana Taylor.

²³ Peter Burke, *Historical Anthropology of Early Modern Italy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, capitolul „Insult and blasphemy in early modern Italy”.

²⁴ T. V. Cohen *The lay liturgy of affront in sixteenth-century Italy*, în „Journal of Social History”, vol.25, 1992, p. 857–877.

prestație în arii de cercetare precum istoria emoțiilor²⁵ sau istoria arhitecturii²⁶, pentru a oferi doar două exemple. De asemenea, nu au fost ridicate nici problemele metodologice pe care le implică aplicarea conceptului de *performance*. Astfel, pentru a fi recunoscută de colectivitatea în fața căreia are loc, punerea în scenă a unui spectacol trebuie să respecte anumite condiționări de natură culturală. Pe de altă parte, lărgirea excesivă a definiției termenului de *performance* pentru a cuprinde aproape orice aspect al vieții, poate face ca acest concept să devină suficient de ambiguu pentru a nu putea fi utilizat cu succes în cercetarea istorică. Este acest concept în aceeași măsură potrivit pentru a analiza comportamentul formal al indivizilor în cadrul unei ceremonii oficiale, respectiv cel informal din viața de zi cu zi?

Daniel Gicu

În vara anului 2019, mai precis între 5–8 iunie, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași a fost gazda primei sale **Conferințe naționale**, ce se dorește a căpăta o regularitate anuală. Deschiderea lucrărilor a fost precedată de decernarea titlului de membru de onoare al institutului istoricului Ștefan Lemny, actualmente stabilit în Franța. Din punct de vedere organizatoric, evenimentul a oferit prilejul unor sesiuni tematice, adesea desfășurate în paralel, referitoare atât la aspecte politice, dar cât și culturale și sociale. În rândurile de față le semnalăm doar pe cele pe care le-am putut urmări și nota.

Ziua de 6 iunie a început cu o sesiune dedicată istoriografiei, educației, presei și naționalismului, cu prezentări ale istoricilor Ștefan Lemny, Florea Ioancioaia, Alexandru Gavriș, Petru Negură și Marian Hariuc.

A doua sesiune, intitulată „Moravuri și comportament social la începuturile modernității românești”, a reunit comunicări referitoare în principal la secolul al XIX-lea. Gheorghe Lazăr a vorbit despre practicile sociale și relațiile interfamiliale așa cum se întrevăd în discursul testamentar al negustorilor din Țara Românească la final de secol XVIII și la începutul veacului al XIX-lea, o temă cu care autorul este mai mult decât familiarizat. Petronel Zahariuc a adus în prim plan personalitatea Saftei Brâncoveanu, născută Balș, discutată însă prin prisma legăturii cu mănăstirea Văratec, unde a devenit schimonahie. Aspirațiile dinastice ale celor două familii, Balș și Brâncoveanu, sunt reliefate de autor prin recursul la genealogie, portretistică și document. Două direcții marchează comunicarea: legătura dintre familia Balș și mănăstirea aleasă de marea băneasă ca loc de retragere, respectiv rolul ctitoriei/donației ca modalitate de afirmare socială a elitei.

²⁵ A. Wierzbicka, *Emotions across Languages and Culture: Diversity and Universals*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999; W. Reddy, *The Navigation of Feeling: A Framework for a History of Emotions*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

²⁶ R. Krautheimer, *The Rome of Alexander VII*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1985; Christopher P. Heuer, *The City Rehearsed: Object, Architecture, and the Print in the the Worlds of Hans Vredeman de Vries*, London and New York, Routledge, 2009.